

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۵/۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۱۹

بررسی نقش اکولوژی اجتماعی در بافت‌های فرسوده هسته مرکزی شهر ایلام

پاکزاد آزادخانی^۱، رضا بسطامی^۲، یونس آزادی^۳

چکیده

تحقیق حاضر به بررسی نقش اکولوژی اجتماعی در بافت‌های فرسوده هسته مرکزی شهر ایلام می‌پردازد. یکی از مشکلات اساسی کشور، فرسودگی بخشی از بافت‌های شهری است. بافت فرسوده از هرگونه که باشد، چالشی است در حیات شهر، و آنچه در بافت فرسوده رها شده می‌ماند، تنها در همان بافت رسوب نمی‌کند، به همه شهر بازتاب می‌دهد و از آن فراتر بر منظر شهر می‌نشیند. ناحیه مورد مطالعه در این تحقیق، ناحیه مرکزی شهر ایلام است که یکی از نواحی قدیمی این شهر می‌باشد. در این پژوهش روش بررسی توصیفی^۴ تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه ساکنین بافت فرسوده ناحیه مرکزی شهر ایلام می‌باشد که تعداد ۱۳۳۶۵ نفر را شامل می‌شود. همچنین نمونه آماری تحقیق تعداد ۳۷۱ نفر را شامل شد که این عدد به کمک فرمول کوکران به دست آمده است. جهت انجام تحقیق و انتخاب نمونه آماری از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بوده که پایایی آن مورد تایید اساتید دانشگاهی قرار گرفته و همچنین روایی آن به کمک آلفای کرونباخ محاسبه شده که عدد ۰/۸۳+ به دست آمده و مورد تایید می‌باشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تمامی فرضیات تحقیق مورد تایید می‌باشند. این مساله بیانگر آن است که وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیرگذار است.

واژگان کلیدی: بافت فرسوده، اکولوژی اجتماعی، پایداری اجتماعی، ناحیه مرکزی، شهر ایلام.

۱. استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه باختر ایلام، Email: pakzad540azad@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه باختر ایلام، Email: bastami.reza2016@gmail.com

۳. استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه باختر ایلام، Email: y-azadi@ymail.com

مقدمه

کلمه اکولوژی از کلمه یونانی اویکوس به معنی مسکن -محل زیست- خانه (اجاق مقدس خانه) و لوگوس به مفهوم دانش آمده است. به عبارت دیگر، اکولوژی روابط متقابل گروه‌های انسانی را در محیط‌های مختلف شهر و چگونگی جدایی‌گزینی‌های جمعیت شهر و ساخت فضاهای مورد استفاده را بررسی و تحلیل می‌کند. در این بافت‌ها به دلایلی نوسازی متوقف مانده و بافت شهری رو به افول رفته و ارزش‌های کیفی و سکوتی خود را از دست داده است (شکویی، ۱۳۶۵).

به نظر می‌رسد که از مهمترین چالش‌های فراروی بشر در ابتدای قرن ۲۱ مسائل شهری است. در این میان فقط بعد کالبدی شهر مطرح نیست بلکه مسئله اصلی مرتبط با آسیب‌های اجتماعی- فرهنگی همچون فقر، بیکاری، اسکان غیررسمی، بی‌هویتی، فقدان حکمروایی خوب شهری و پیشی‌گرفتن شهرنشینی بر شهرگرایی است. این سلسله مراتب اجتماعی که میان ساختمان‌های شهری دیده می‌شود بیانگر معماری ظلم و جور یا عدالت و انصاف سازمان‌های شهری است. اکولوژی اجتماعی شهرها شیوهی اجتماعی-اقتصادی شهرها را به تصویر می‌کشد و بر هویت اجتماعی شهرها تأکید دارد. اکولوژی اجتماعی شهرها به تعادل‌بخشی میان ساخت فیزیکی و ساخت اجتماعی شهر می‌اندیشد و بیگانگی با اکولوژی اجتماعی شهرها را در برنامه‌ریزی شهری زیانبار می‌داند (مافی و همکاران، ۱۳۹۱).

بافت فرسوده نیز برخلاف تصور همگان شامل ساختمان‌های ساخته شده در گذشته نیست بلکه شامل ساخت و سازهایی است که نکات ایمنی و استانداردهای لازم در زمینه ساختمان در آنها رعایت نشده است (نوحه‌سرا و ترک‌زاده، ۱۳۸۸). در بافت فرسوده شهرها مراحل هجوم و توالی اکولوژی به‌طور کامل به وقوع پیوسته و بیشتر قشری که در بافت فرسوده شهرها از جمله بافت فرسوده شهر ایلام زندگی می‌کنند، دارای پایگاه اقتصادی یکسانی هستند. با توجه به اینکه شهر ایلام دارای

بافت فرسوده در برخی از مناطق شهری است مانند مناطقی چون بلوار جمهوری، محله سبزی آباد، محله هانیوان، محله بانبرز، محله یزدانی، محله رندان و ... به گونه‌ای که ساختار این بافت‌ها بازدهی مناسب را برای ساکنین ندارد. زیرا زیرساخت‌های و تاسیسات شهری بسیار قدیمی بوده ساخت و ساز بدون پروانه و قدیمی و بدون رعایت استانداردهای ساخت و ساز مدرن و پژوهش در این بافت‌ها بدون در نظر گرفتن مطالعه اکولوژی اجتماعی و همیاری مردم ممکن است که نتایج مطلوبی نداشته باشد. لذا در این پژوهش سعی در شناخت نقش اکولوژی اجتماعی در بافت‌های فرسوده هسته مرکزی شهر ایلام خواهد شد. و به تبع سوال اصلی تحقیق این پرسش را می‌پرسد که در بافت‌های فرسوده هسته مرکزی شهر ایلام اکولوژی اجتماعی در چه وضعیتی قرار دارد و نقش آن چگونه است.

شهر ایلام نیز از جمله شهرهایی است که دارای بافت‌هایی فرسوده است به گونه‌ای که این مناطق دارای بافت شهری نامناسب و به دور از امکانات رفاهی است. که باعث بروز مشکلات اجتماعی و اقتصادی برای ساکنین آن مناطق شده است. اکولوژی اجتماعی روابط متقابل گروه‌های انسانی در محیط‌های مختلف شهر و چگونگی جدایی‌گزینی‌های جمعیت شهر و ساخت فضاها را مورد استفاده، بررسی و تحلیل می‌کند. بافت قدیم به بخشی از شهر اطلاق می‌شود که محصول شکل‌گیری مداوم و پیوسته‌ای است که در طول چندین قرن به صورت زنجیره‌ای از فضاها مرتبط و متناسب با یکدیگر در قالب یک شهر به وجود آمده است (جهانشاهی، ۱۳۸۲). در مناطقی مانند شهر ایلام که در دهه گذشته رشد چندبرابری جمعیت را به همراه افزایش مشکلات شهری از جمله تراکم ساخت‌وساز، ترافیک و عدم تناسب رشد تسهیلات و امکانات شهری با نیازهای موجود را تجربه کرده، برخی تحولات در زمینه توسعه شهری که اخیراً به وقوع پیوسته و از جمله توسعه برنامه بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری و ایجاد محلات جدید سبب شده است که ما شاهد

احداث بناها و مراکز بازآفرینی شده نوین مطابق معیارهای شهرسازی، عمران و سازه‌های مقاوم در برابر زلزله و با حداکثر کارایی انرژی باشیم. با توجه به محصور بودن شهر از جهت شمال‌غربی و جنوب‌شرقی توسط کوهستان‌های اطراف، بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری عمدتاً می‌تواند با توجه به ایجاد تراکم، به تقاضای رو به رشد مسکن نیز موثر واقع گردد. با توجه به مطالب یاد شده اهمیت این تحقیق را در قالب چند مورد می‌توان این‌گونه دسته‌بندی نمود که: ۱- نابرابری افزایش جمعیت و رشد شهری، ۲- مشکلات ترافیکی و افزایش بی‌رویه تردد خودرو، ۳- رعایت نکردن اصول و ضوابط شهرسازی، ۴- عدم تطابق ساخت‌وساز با استانداردهای ساخت و ساز و ... از جمله مواردی است که لزوم بررسی این مناطق را از در زمینه موضوع تحقیق خاطر نشان می‌کند.

سؤالات تحقیق

- آیا وضعیت اقتصادی (اشتغال و درآمد) ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیر دارد؟
- آیا وضعیت اجتماعی و پایگاه اجتماعی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیر دارد؟
- آیا وضعیت فرهنگی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیر دارد؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مفاهیم و ارزش‌های اکولوژی شهری

کلمه اکولوژی از کلمه‌ی یونانی اویکوس به معنی مسکن، محل زیست خانه (اجاق مقدس خانه) و لوگوس به مفهوم دانش آمده است. در سال ۱۸۶۸ عنوان اکولوژی به وسیله ارنست هاکل که به پدر اکولوژی گیاهی معروف است مطرح شد،

و از ابتدای قرن بیستم اکولوژی حیوانی که روابط و وابستگی گیاهان و حیوانات را با محیط زیست آنها نشان می‌داد با ابعاد گسترده‌ای مورد مطالعه قرار گرفت (کارل و مکنلی^۱، ۱۹۷۴).

شاید اکولوژی شهری را ابتدا مکتب جامعه‌شناسی شیکاگو به جامعه‌ی علمی شناساند. اکولوژیست‌های جامعه‌شناس، در زمینه‌ی الگوهای توسعه‌ی شهری و محل انتخابی گروه‌های انسانی در شهرها، به نظریه‌های تازه‌ای دست یافتند. اما برای جغرافی‌دانان بیش از همه ساخت داخلی شهرها و موقعیت جغرافیایی آنها مورد توجه بود. بدینسان در اکولوژی شهری شرایط آب و هوایی، توپوگرافی، پوشش گیاهی، خصیصه‌های اقتصادی، اجتماعی، مذهبی، قومی و نظام حکومتی در رابطه با ساخت داخلی شهرها، محل انتخابی گروه‌های انسانی و همه‌ی پدیده‌هایی که در محیط جغرافیایی شهر ظاهر می‌شوند مورد مطالعه قرار می‌گیرد. اکولوژی شهری مثل همه‌ی شاخه‌های دانش اکولوژی کلی‌نگر و جامع‌نگر است از این‌رو در اکولوژی شهری تنها با یک شرکت تجاری یا صنعتی سر و کار نخواهیم داشت بلکه با گونه‌ها روبرو خواهیم بود. مثل سازمان‌های مالی، سازمان‌های خدماتی، محلات شهری و ... که مشخصات مشترک دارند. بررسی‌های اکولوژیکی از شهرها ممکن است نتواند همه‌ی مسائل شهری را حل نماید، اما مطمئناً نگرش‌های علمی و منطقی آن در مطالعات شهری بسیار مؤثر می‌افتد. بسیاری از برنامه‌های شهری بدان سبب با شکست روبرو می‌شود که فاقد جامعیت و کلیت می‌باشد اکولوژی شهری این جامعیت و کلیت را در جهت شناخت مسائل و نیازهای شهری بکار می‌گیرد (سهیلی و مرتضوی، ۱۳۸۹).

---

^۱. Carl, and Mckinely

اکولوژی انسانی سنتی

جهت‌گیری اکولوژی انسانی در سیر تکوینی آن، ما را با سه دوره کاملاً مشخص آشنا می‌سازد:

۱- دوره‌ای که اصول و مفاهیم اکولوژی انسانی از اکولوژی گیاهی و حیوانی تأثیر می‌پذیرد و تجزیه و تحلیل جامعه انسانی بر این اصول استوار می‌شود. در این دوره تأکید بیشتر در زمینه روند «رقابت»، «تسلط»، «توالی و تسلسل» و نتیجه‌ی عملکرد این مراحل در پراکندگی گروه‌های انسانی و فعالیت‌های تجاری در کل جامعه صورت می‌گیرد. کارهای اولیه را برت پارک، ارنست برگس، رودریک مکنزی بهترین مطالعات اکولوژیکی این دوره محسوب می‌شود.

۲- در دوره‌ی دوم تأکید روی چهره‌های طبیعی حوزه‌های معین همراه با مشخصات جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی آنها بیشتر می‌شود.

۳- در دوره‌ی سوم، مطالعات عینی همراه با قانون‌بندی پدیده‌های اجتماعی نظیر جرم و جنایت در شهرها و امراض روانی در رابطه با فاصله‌گیری از بخش مرکزی شهرها روی نقشه‌ها و نمودارها پیاده می‌شود، و پاره‌ای از مناطق داخلی شهرها و یا محلات شهری به عنوان حوزه‌های جرم و جنایت شهر و حوزه‌های امراض روانی شهر معرفی می‌گردند.

بررسی سه دوره‌ی فوق نشان می‌دهد، که تحقیقات مربوط به اکولوژی انسانی و اکولوژی شهری مسیر واحدی را نپیموده است. چرا که در این دوره‌ها کارهای پراکنده بیشتر صورت می‌گیرد، و مرزهای واقعی اکولوژی انسانی تعیین نمی‌شود. به جرات توان گفت که در دو دهه‌ی ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ همه‌ی مطالعات اکولوژیکی از مکتب شیکاگو تأثیر می‌پذیرد (پوراحمد و عبادی، ۱۳۷۹).

نظام اکولوژیکی

در بررسی ثبات یا ناپایداری در داخل سیستم‌های اجتماعی، اکولوژیست‌های زمان ما روی چهار عامل متغیر تکیه می‌کنند که عبارتند از: جمعیت، محیط، تکنولوژی، نظام یا سازمان. این چهار عامل متغیر در ضمن روابط متقابلی با هم دارند. البته ممکن است به این چهار عامل، عامل پنجمی به نام عامل شرایط اجتماعی-روانی نیز افزود (شکویی، ۱۳۶۵).

نظریات، رویکردها و نمونه‌های اجرایی

نگرش‌های مشترک اکولوژی شهری و جغرافیای شهری: از اوایل قرن بیستم، تحولاتی که در اکولوژی انسانی بوجود آمده بود، در جغرافیای شهری سنتی نیز مؤثر می‌افتد. و این شاخه‌ی جغرافیا را از مکتب جبر جغرافیایی به سوی «تفاوت‌های مکانی» می‌کشاند. در سال ۱۸۴۱، نوشته جالب کال در زمینه‌ی موقع توسعه و پراکندگی سکونتگاه‌های شهری منتشر می‌شود. او در نوشته‌ی خود وابستگی میان عوامل اجتماعی و ساخت داخلی شهرها را مطرح می‌سازد، اما در نوشته‌های جغرافیایی نظیر آنچه که از جغرافیای انسانی فردریک راتزیل (۱۸۴۴-۱۹۰۴) برمی‌آید. وابستگی میان عوامل طبیعی و تاریخی تا بدان پایه می‌رسد، که جبر جغرافیایی همواره نقش اول را بر عهده می‌گیرد. طرز تفکر جغرافیایی راتزل، بر همه‌ی نوشته‌های جغرافیای شهری زمان خود تأثیر می‌بخشد، و در همه‌ی بخش‌های جغرافیای شهری از تجزیه و تحلیل موقع شهر، توسعه‌ی تاریخی شهر، پراکندگی شهرها در فضای زندگی و بالاخره وابستگی شهرها به شرایط محیط طبیعی سخن به میان می‌آید. با وجود این همواره یک وجه تمایز میان عوامل تعیین‌کننده‌ی محلی و فیزیوگرافی ناحیه‌ای به چشم می‌خورد که از آن به عنوان شرایط توپوگرافیکی در برابر شرایط جغرافیایی نام برده می‌شود و جغرافی دانان تنها با شناخت.

تفاوت‌های مکانی و شرایط محلی و ناحیه‌ای قادر می‌شوند شهرها را طبقه‌بندی کرده با هم مقایسه نمایند، و بالاخره به تنظیم قوانین کلی در مورد موقع، جمعیت و سیر تاریخی توسعه شهرها پردازند. برابر این نظر، شهرها به مثابه‌ی یک موجود زنده سه یا یک گیاه عمل می‌کنند و مجبورند با شرایط محیط طبیعی سازگاری کنند و با سایر شهرها جهت ادامه‌ی حیات رقابت و مبارزه نمایند. از طرفی عده‌ای از جغرافی‌دانان معتقدند که حوادث و شرایط تاریخی و نظام تصمیم‌گیری بیش از عامل فیزیوگرافیکی در مشخصات فیزیکی شهرها دخالت دارد (ویلر^۱، ۱۹۷۴).

به موازات یک دوره‌ی انتقالی که در دانش جامعه‌شناسی به وجود می‌آید در جغرافیای شهری نیز تحولات عمیقی صورت می‌گیرد و آن حالت سنتی از میان می‌رود. مهمترین این تحولات را می‌توان در طرح تحلیل‌های مکانی، ظهور جغرافیایی، کمی و علوم ناحیه‌ای، ورود جغرافیا به مرزهای جدید علوم اجتماعی و سیاسی و بالاخره ظاهر شدن جغرافیای شهری به صورت یک دانش میان رشته‌ای جستجو کرد. بدین ترتیب با ظهور مشخصات مشترک میان اکولوژی شهری و جغرافیای شهری، این دو شاخه‌ی علمی در بیشتر قسمت‌ها بیش از پیش بهم پیوند می‌خورند. با بررسی همه مفاهیم و مطالبی که امروزه مورد مطالعه متخصصین جغرافیای شهری قرار می‌گیرد، می‌توان موارد زیر را بازشناخت و با مشخصات مشترک اکولوژی شهری و جغرافیای شهری بیشتر آشنا گشت.

۱- مطالعه ساخت فیزیکی شهر

۲- مشخصات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگ سنتی شهر در رابطه با مورفولوژی

شهری

۳- مراحل توسعه‌ی شهر از نظر تاریخی

۴- شهر به عنوان یک پدیده‌ی خاص اقتصادی

^۱. Willer

- ۵- محلات شهری و رفتار گروه‌های انسانی
 ۶- نظام سیاسی و ساخت داخلی شهر
 ۷- بررسی محلات شهری بر اساس پایگاه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و

قومی

- ۸- منطقه‌ی نفوذ شهر از جهت اقتصادی و فرهنگی
 ۹- نقش شهر در رابطه با توسعه‌ی شهر و یا توقف آن
 ۱۰- پیش‌بینی کیفیت توسعه‌ی شهر در سال‌های آینده
 ۱۱- برنامه‌ریزی شهر در رابطه با شرایط ناحیه‌ای
 یادآوری این نکته را لازم می‌دانیم که اکولوژی شهری سیر تکاملی خود را در داخل جامعه‌شناسی گذرانده و سیرتکوینی جغرافیای شهری در داخل علم جغرافیا صورت گرفته است. از این رو در جغرافیای شهری به محیط فیزیکی توجه بیشتری نشان داده می‌شود (امانی، ۱۳۸۹).

شهر از دیدگاه اکولوژیکی

بارزترین نمایندگان این دیدگاه طرفداران مکتب شیکاگو می‌باشند که نظریات خود را متأثر از دو عامل زیر عنوان نمودند:

- ۱- نظریات جامعه‌شناسان آلمان که نمونه بارز آن ذیمل می‌باشد و پرداخت فرمالیستی و خالی از محتوای اجتماعی او که بیشتر به شکل توجه می‌نماید.
 ۲- شرایط اجتماعی و اقتصادی شهر شیکاگو که در سال‌های ۱۹۲۰ رشد خارق‌العاده جمعیت در اثر مهاجرت‌های از خارج و از روستا به شهر در آن اتفاق افتاد.
 برغم طرفداران این مکتب شهر بعنوان یک مجموعه و نظام اکولوژیک طبیعی و اخلاقی بحساب می‌آید، بدین معنی که شهر بشکل موزائیکی است که اجزای آن بدون نقشه قبلی و بطور طبیعی کنار هم چیده می‌شوند، و در نحوه‌ی قرارگیری و

شکل‌دهی این موزائیک ظرفیت‌های اقتصادی گروه‌های مختلف اجتماعی نقش بسزایی دارند (امانی، ۱۳۸۹).

پیشینه تحقیق

-پوراحمد و عبادی (۱۳۷۹) در مقاله‌ای با عنوان نقش اکولوژی اجتماعی در بافت قدیم شهر ری، و در آن به این نتیجه رسیدند که مشکلات این قسمت از شهر ناشی از ضعف توان مالی افراد ساکن در این محدوده است که سبب گردیده تا فضای بافت قدیم شهر ری به صورت نابه‌سامان جلوه کند. بابایی‌اقدم و همکاران (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان اکولوژی ازدحام شهری در حواشی شهر تبریز، به این نتیجه رسیده است که ازدحام جمعیت در مناطق مسکونی شهر تبریز متأثر از پایگاه اقتصادی شهروندان بوده و رابطه مستقیمی بین تراکم ساختمانی و تراکم جمعیتی وجود دارد. ازدحام شهری در حواشی شهر تبریز ناشی از فقدان نظام منطقه‌بندی و توزیع اصولی کاربری‌های شهری بوده و اثرات نامطلوب روحی و روانی در سطوح مختلف سکونتگاهی بر روی شهروندان می‌گذارد. مرصوصی و صائبی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل‌های جغرافیایی تأثیر اکولوژی اجتماعی بر توسعه کالبدی شهر مشهد، به این نتیجه رسیدند که برای اصلاح روند توسعه کالبدی شهر مشهد نیازمند توجه به توسعه اجتماعی و فرهنگی آن هستیم تا خلاءهای عاطفی شهر و شهروند رفع و حس شهروندی برای همه ساکنین تقویت گردد. محمدی و دوستی- ایرانی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان تحلیلی بر ساختار کالبدی- فضایی بافت قدیم شهرکرد و رویکرد حاکم، به این نتیجه رسیده‌اند که در مجموعه بافت فرسوده موانع و تنگناهایی هست که باعث عدم بهبود و ارتقای اوضاع کالبدی بافت قدیم شهر شده است: ناتوانی مالی ساکنان بافت جهت احیای مجدد، کمبود تجهیزات شهری در بافت، گرایش به ساخت و ساز در پیرامون بافت و گسترش خارج از ضابطه

هسته‌های جمعیتی، ضعف در شبکه ارتباطی داخل بافت و ناکارآمد بودن آن، پایین بودم روحیه مشارکت. سپهر (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل نقش انعطاف‌پذیری اکولوژی در اکوسیستم‌های شهری، به این نتیجه رسید که ظهور و شکل‌گیری الگوهای مختلف شهری حاصل از روابط دینامیک انسان و عوامل اکولوژی، نقش مهمی در پویایی و انعطاف‌پذیری مناطق شهری ایفا می‌کند. سجادی و همکارانش (۱۳۹۰) در مقاله خود تحت عنوان بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری با تاکید بر مشارکت مردمی؛ (مطالعه موردی: محله دولاب تهران) استراتژی مطلوب از این تحلیل استخراج شد و راهکارهایی در راستای بهسازی و نوسازی مشارکتی در این محله ارائه شد. وارثی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان ساماندهی بافت فرسوده شهری شیراز، به این نتیجه رسیدند که یکی از علل اصلی مشکلات بافت قدیم در اکثر نقاط دنیا عدم انطباق بافت‌های قدیم با نیازهای امروزی می‌باشد. خصوصاً از نظر کالبدی، این بافت‌ها به دلیل فرسودگی و تنگی معابر، امکان دست‌یابی به خدمات و تسهیلات جدید را ندارند. ابراهیم‌زاده و ملکی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان تحلیلی بر ساماندهی و مداخله در بافت فرسوده شهری (مطالعه‌ی موردی: بافت فرسوده‌ی شهر خرم‌آباد)، به این نتیجه رسیده است که بناهای موجود در بافت‌های فرسوده‌ی خرم‌آباد، به علل گوناگون از جمله: قدمت، استفاده از مصالح بیدوام و کم‌دوام و عدم رعایت شیوه‌های صحیح ساخت‌وساز، از استحکام و پایداری لازم برخوردار نیستند. مسأله‌ی دیگر عدم کارایی و ناتوانایی این بافت‌ها در پاسخ‌گویی به نیازهای شهروندان است.

در تحقیقاتی که در این پژوهش به آن‌ها اشاره شد شمار زیادی به صورت تحقیقات کتابخانه‌ای بود و به صورت میدانی کمتر به این مهم توجه شده است. در تعدادی از تحقیقات که به صورت میدانی به موضوع پرداخته شده است، تنها به بررسی محدوده پژوهش به صورت برداشت خود محقق بوده است. یعنی محقق تنها

با بررسی نقشه‌های مختلف محدوده پژوهش به بررسی مسائل مهاجرتی و اقتصادی و پیشرفت‌ها و پسررفت‌های محدوده پژوهش پرداخته، اما در این تحقیق محقق سعی بر آن داشته که با استفاده از پرسشنامه مرتبط با موضوع تحقیق، نظرات ساکنین محدوده تحقیق را ملاک نتیجه‌گیری تحقیق خود قرار دهد و مولفه‌های اکولوژی اجتماعی را به این طریق در محدوده تحقیق بررسی نماید. از این رو می‌توان این مهم را وجه تمایز تحقیق حاضر دانست. البته باید متذکر شد که تحقیقاتی نیز بوده که به صورت پرسشنامه‌ای صورت گرفته اما از دست‌اندرکاران مدیریت شهری به عنوان جامعه آماری تحقیق استفاده شده است.

معرفی شهر ایلام

شهر ایلام به عنوان بزرگ‌ترین مرکز شهری موجود در استان ایلام شناخته می‌شود. این شهر در بخش مرکزی شهرستان ایلام با مساحتی حدود ۲۰۶۰ هکتار بین طول‌های جغرافیایی " ۲۸ ۲۲ ۴۶ تا " ۰۱ ۲۷ ۴۶ و عرض‌های جغرافیایی " ۵۱ ۳۶ ۳۳ تا " ۳۴ ۳۹ ۳۳ قرار گرفته است (شکل ۱). ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۴۴۰ متر است. این شهر از شمال، شرق و جنوب‌شرقی به شهرستان‌های ایوان، سیروان و دره‌شهر استان ایلام، از جنوب و جنوب‌غربی به شهرستان مهران و از غرب به استان دیاله عراق محدود است. این شهر در دره‌ای کوهستانی و در شمال‌شرقی دشتی به مساحت تقریبی ۲۵ کیلومتر مربع در دامنه جنوبی کبیرکوه از سلسله جبال زاگرس واقع شده است. در دامنه کوه‌های فوق جنگل‌هایی وجود دارد که از یک طرف موجب زیبایی منطقه شهری و از طرف دیگر باعث آب‌وهوای معتدل کوهستانی در شهر ایلام می‌گردند. همچنین این شهر محصور در ارتفاعات شمال و شرق به‌صورت چاله می‌باشد. وجود ارتفاعات موجب شده‌است که از همه‌سو شیب اراضی به سمت غرب باشد. به‌همین دلیل دو مسیر اصلی حوزه که از

ارتفاعات سرچشمه می‌گیرند از درون شهر عبور کرده و در نهایت از سمت جنوب- غربی منطقه خارج می‌شوند (ملکی و احمدی، ۱۳۸۹: ۱۳۰).

شکل (۱): موقعیت جغرافیایی شهر ایلام در استان و کشور

مواد و روش‌ها

این پژوهش دارای ماهیتی توصیفی-تحلیلی است و گردآوری اطلاعات آن عمدتاً مبتنی بر روش کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. بدین منظور با بهره‌گیری از کتب، مقالات و سایر اسناد موجود داخلی و خارجی مرتبط با موضوع، جستجو در اینترنت، اطلاعات موردنیاز گردآوری گردیده است. تحقیق حاضر از نظر هدف، توسعه‌ای کاربردی است. زیرا نظریه‌ها، اصول و فنونی که در تحقیقات پایه تدوین می‌شوند را برای حل مسائل واقعی به کار می‌گیرد. جامعه آماری این تحقیق شامل شهروندان ساکن در هسته مرکزی شهر ایلام می‌باشد که تعداد آنها براساس آمار سال ۱۳۹۰، ۱۳۳۶۵ نفر را متشکل می‌شوند. بنابراین محدوده مکانی این تحقیق، هسته مرکزی شهر ایلام و محدوده زمانی آن نیز، سال ۱۳۹۶ می‌باشد. همانطور که بیان شد جامعه آماری این تحقیق شامل شهروندان ساکن در هسته مرکزی شهر ایلام می-

باشند. هسته مرکزی شهر ایلام از شمال به خیابان‌های شهدا و انقلاب، از غرب به رسالت، از جنوب به شهید سلیمانی، ۲۴ متری ولیعصر و امیرکبیر و از شرق به بلوار امام خمینی و بلوار سیدالشهدا محدود شده است، که جمعیت این محدوده تعداد ۱۳۳۶۵ نفر بوده و متعاقب آن حجم نمونه که به کمک فرمول کوکران و با سطح خطای ۵ درصد به دست آمده، مقدار ۳۷۱ نفر تعیین گردید. لازم به ذکر است که جهت توزیع پرسشنامه بین نمونه آماری از روش تصادفی در دسترس استفاده شده است.

$$n = \frac{\frac{Z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{Z^2 pq}{d^2} - 1 \right)} = \frac{\frac{1.96^2 (0.5)(0.5)}{(0.05)^2}}{1 + \frac{1}{13365} \left(\frac{1.96^2 (0.5)(0.5)}{(0.05)^2} - 1 \right)} = 371$$

رابطه (۱):

پس از تدوین پرسشنامه و بررسی گویه‌ها توسط اساتید، در ابتدا ۳۰ پرسشنامه برای انجام پیش‌آزمون بین تعدادی از کارشناسان توزیع شد و از آنها خواسته شد تا نظر خود را در مورد پرسشنامه بیان نمایند. بعد از جمع‌آوری و اعمال نظر افراد، نظر اساتید راهنما و مشاور پایان‌نامه لحاظ شد و سپس بین ۳۰ نفر از جامعه توزیع شد. بعد از توزیع پرسشنامه، ضریب آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS محاسبه شد. آلفای به‌دست‌آمده برای پرسشنامه بالای ۰/۷۰ درصد محاسبه شد که نشان‌دهنده پایایی بالای پرسشنامه می‌باشد.

جدول (۱): ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه

عنوان	سوالات متناظر در پرسشنامه	آلفای کرونباخ
عامل اقتصادی	۶ سوال	۰/۷۹۶
عامل اجتماعی	۱۱ سوال	۰/۸۵۰

عامل فرهنگی	سوال ۷	۰/۷۷۷
کل پرسشنامه	سوال ۲۴	۰/۸۹۹

از آنجا که مقدار ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای مختلف تحقیق ۰/۸۹ است، پایایی پرسشنامه مورد تایید قرار گرفت. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش، با استفاده از نرم‌افزار لیزرل انجام شده است. بررسی‌ها و مطالعات محقق نیز در نقاط مختلف هر یک از محله‌های هسته مرکزی شهر مورد بررسی قرار گرفتند و براساس تجزیه و تحلیل‌های انجام گرفته ارزش‌گذاری شدند. انتخاب نمونه‌ها با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی صورت گرفته است.

یافته‌های تحقیق

اطلاعات جمعیت‌شناختی: آمار توصیفی مربوط به جنسیت حاکی از آن است که ۵۳/۳ درصد پاسخگویان در بین جامعه آماری مردم شهر ایلام مرد و ۴۶/۵ درصد زن می‌باشند. آمار مربوط به سن نشان داد که ۲۹/۴ درصد پاسخ‌دهندگان سن کمتر از ۳۰ سال داشتند، ۴۱ درصد بین ۳۰ تا ۴۵ سال، ۱۸/۱ درصد بین ۴۵ تا ۶۰ سال و ۱۱/۶ درصد بیشتر از ۶۰ سال سن داشتند. آمار مربوط به میزان تحصیلات نشان داد که ۲۸ درصد از پاسخ‌دهندگان تحصیلات دیپلم و کمتر از دیپلم داشتند، ۳۴/۵ درصد فوق‌دیپلم، ۲۳/۷ درصد لیسانس و ۱۳/۸ درصد تحصیلات لیسانس و بالاتر داشتند. آمار مربوط به وضعیت اشتغال سرپرست خانوار نشان داد که ۲۲/۲۹ درصد سرپرستان خانوارها بیکار، ۲۱/۸ درصد آزاد، ۲۸/۶ درصد کارگر، ۲۶/۷ درصد کارمند می‌باشند. آمار مربوط به تعداد افراد خانوار نشان داد که ۲۰/۲ درصد از خانوارها ۱-۳ نفر می‌باشند، ۲۷/۲ درصد ۳-۵ نفر، ۲۵/۱ درصد ۵-۸ نفر و ۲۷/۵ درصد بیشتر از ۸ نفر جمعیت دارند. آمار مربوط به میزان درآمد ماهیانه نشان داد که

درآمد ۲۴/۳ درصد خانوارها بین ۴۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان می‌باشد، ۳۰/۷ درصد بین ۶۰۰ تا ۱ میلیون تومان، ۲۴/۳ درصد بین ۱ میلیون تا ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار، ۲۰/۸ درصد نیز درآمدی بیشتر از ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار داشتند. آمار مربوط به وضعیت سکونت نشان داد که وضعیت سکونت ۲۹/۶ درصد بومی منطقه بوده، ۳۵ درصد بومی مناطق دیگر، ۱۹/۱ درصد بومی مناطق دیگر استان‌ها، ۱۶/۲ درصد بومی شهرهای سایر استان‌ها می‌باشند. آمار مربوط به علت اصلی انتخاب شهر ایلام به عنوان محل سکونت نشان داد که علت اصلی انتخاب شهر ایلام از نظر ساکنان ۲۷/۵ درصد از مردم قیمت پایین اجاره‌بها و مسکن در شهر ایلام بوده، ۳۳/۲ درصد نزدیکی به اقوام، ۲۰/۵ درصد دسترسی آسان و ۱۸/۸ درصد سایر علل را در انتخاب این شهر به منظور سکونت دخیل دانستند. آمار مربوط به مدت سکونت در شهر حاکی از آن است که مدت سکونت در شهر ایلام ۲۱/۳ درصد از ساکنان کمتر از ۵ سال، ۳۰/۵ درصد ۵ تا ۱۰ سال، ۲۵/۶ درصد ۱۰ تا ۲۰ سال و ۲۲/۶ درصد بیشتر از ۲۰ اعلام کردند. آمار مربوط به نحوه مالکیت و تصرف نشان داد که ۲۵/۱ درصد نحوه مالکیت خانوارها ملکی، ۲۹/۴ درصد اجاره‌ای، ۲۵/۹ درصد در برابر خدمات و ۱۹/۷ درصد وقفی می‌باشد. آمار مربوط به متراژ واحد مسکونی نشان داد که ۱۹/۱ درصد متراژی کمتر از ۶۰ متر دارند، ۳۴ درصد ۶۰ تا ۹۰ متر، ۲۸/۸ درصد ۹۰ تا ۱۵۰ متر و ۱۸/۱ درصد بیشتر از ۱۵۰ متر دارند. آمار مربوط به نوع مصالح به کار رفته در بنا حاکی از آن است که نوع مصالح به کار رفته در ۲۶/۷ درصد از منازل اسکلت فلزی، ۳۱/۵ درصد بتونی، ۲۵/۶ درصد سیمانی و ۱۶/۲ درصد خشت و چوب می‌باشد. آمار مربوط به عمر بنا حاکی از آن است که عمر بنای ۲۱/۸ درصد از پاسخ دهندگان کمتر از ۵ سال می‌باشد، ۳۱ درصد ۱۰ تا ۲۰ سال، ۲۹/۴ درصد ۲۰ تا ۳۰ سال و ۱۷/۸ درصد بیش از ۳۰ سال عمر دارند. آمار مربوط به احساس تعلق نسبت به محل سکونت میزان احساس تعلق پاسخ‌دهندگان نسبت به محل

سکونتشان را نشان داد که ۳۱ درصد پاسخ‌دهندگان میزان زیادی احساس تعلق داشتند، ۳۶/۱ درصد متوسط، ۲۱ درصد کم و ۱۱/۹ درصد خیلی کم احساس تعلق داشتند. آمار مربوط به تمایل مالی و مشارکتی برای رفع مشکلات محل سکونت نشان داد که میزان تمایل مالی و مشارکتی برای رفع مشکلات محل سکونت ۲۵/۹ درصد پاسخ‌دهندگان زیاد، ۴۳/۷ درصد متوسط، ۲۰/۲ درصد کم و ۱۰/۲ درصد خیلی کم می‌باشد.

تحلیل عاملی تائیدی پرسشنامه: ابتدا تحلیل عاملی تائیدی متغیرها را انجام می‌دهیم. نتایج تحلیل عاملی تائیدی متغیرها در جدول (۲) آورده شده است.

جدول (۲): تحلیل عاملی تائیدی متغیرهای تحقیق

متغیر	ابعاد	بارعاملی	ضریب معناداری
عامل اقتصادی	تا چه میزان از مسکنی که در آن هستید احساس رضایت می‌کنید؟	۰/۷۷	۱۱/۲۲
	تا چه میزان از شغل فعلی خود راضی هستید؟	۰/۷۰	۱۲/۹۹
	تا چه حد بین درآمد و میزان زحمت متحمل شده توسط شما تناسب وجود دارد؟	۰/۴۸	۷/۸۶
	تا چه حد در هزینه‌های بهسازی و نوسازی محله مشارکت دارید؟	۰/۳۷	۶/۹۸
	در صورت درخواست کمک هزینه از طرف مدیریت محله تا چه حد تمایل به کمک دارید؟	۰/۴۷	۹/۷۶
	تا چه حد تمایل به تعمیر و نوسازی ساختمان و بنای خود دارید؟	۰/۳۵	۶/۶۷
عامل اجتماعی	در پیشرفت امور محله تا چه میزان با همسایه‌ها تعامل و همکاری دارید؟	۰/۷۴	۱۳/۶۵
	تا چه میزان در انجام برخی کارها با همسایگان خود مشورت می‌کنید؟	۰/۹۱	۱۷/۱۰

۱۱/۷۵	۰/۵۵	تا چه حد حاضر هستید در صورتی که محله دچار مشکل باشد، مسئولیت پیگیری آن را برعهده بگیرید؟
۱۱/۲۱	۰/۵۴	تا چه حد از عملکرد پلیس در محله خود احساس رضایت دارید؟
۱۷/۵۲	۰/۸۳	تا چه حد از امنیت محله خود و کاهش ولگردان و بزهکاران محله خود احساس رضایت دارید؟
۱۸/۳۶	۰/۸۵	تا چه حد به افراد محله خود از جمله کسبه محل، دوستان، همسایه‌ها و افراد محله اعتماد دارید؟
۱۷/۶۷	۰/۸۲	تا چه حد به مسئولان محله و شهر خود از جمله شهرداری، شورای شهر، نیروی انتظامی و ... اعتماد دارید؟
۸/۱۵	۰/۴۰	تا چه حد از کیفیت دسترسی به خدمات آموزشی در محله احساس رضایت دارید؟
۴/۳۸	۰/۲۲	تا چه حد از کیفیت دسترسی به خدمات بهداشتی ^۹ درمانی محله خود احساس رضایت دارید؟
۳/۸۱	۰/۱۹	تا چه حد از کیفیت دسترسی به خدمات تفریحی در محله احساس رضایت دارید؟
۳/۵۱	۰/۱۸	تا چه میزان از حضور در محله احساس راحتی و آرامش ذهنی می‌کنید؟
۸/۱۸	۰/۳۷	در محله خود تا چه حد در گروه‌ها و فعالیت‌های هنری، ورزشی و فرهنگی شرکت می‌نمایید؟
۱۰/۶۴	۰/۶۱	در مراسم مذهبی مسجد در محله خود تا چه میزان شرکت می‌کنید؟
۱۰/۴۲	۰/۵۲	تا چه حد به گرایشات قومی و قبیله‌ای تمایل دارید؟
۱۲/۸۱	۰/۷۳	تا چه حد نسبت به هویت فرهنگی و قومی خود تعصب دارید؟
۸/۴۲	۰/۴۷	میزان علاقه شما به انسانهای دیگر و دوست داشتن آنها تا چه حدی است؟
۱۳/۳۶	۰/۷۳	به چه میزان احساس کرده‌اید که در استفاده از امکانات محله گروهی خاص بر شما اولویت دارند؟
۱۲/۵۸	۰/۶۴	تا چه حد محله مجاور از خدمات بهداشتی درمانی مناسب‌تری

نسبت به محله شما برخوردار است؟

نتایج تحلیل عاملی تاییدی متغیرها نشان می‌دهد که مدل اندازه‌گیری آنها مناسب و کلیه اعداد و پارامترهای مدل معنادار است. همچنین نتایج حاکی از وجود روابط همبستگی مثبت و معناداری بین سوالات و متغیرهای تحقیق است.

آزمون فرضیات

فرضیه اول: وضعیت اقتصادی (اشتغال و درآمد) ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیرگذار است.

جدول (۳): آزمون دو جمله‌ای نسبت تأثیرگذاری وضعیت اقتصادی (اشتغال و درآمد) ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن

فرضیه اصلی	تعریف گروه‌ها	تعداد	نسبت مشاهده شده	نسبت آزمون	سطح معنی داری
گروه ۱	کمتر یا مساوی ۳	۳۱۱	۰/۸	۰/۶	۰/۰۰۰
گروه ۲	بیشتر از ۳	۶۰	۰/۲		
جمع	کل	۳۷۱	۱/۰		

با توجه به جدول (۳) چون سطح معنی داری ۰/۰۰۰ شده و کمتر از ۰/۰۵ خطا می‌باشد بنابراین می‌توان گفت بین دو گروه تفاوت معناداری یافت شده است. از طرفی چون میانگین نظر ۳۱۱ نفر از پاسخ‌دهندگان در رابطه با این فرضیه کمتر از ۳ (میانگین مورد نظر آزمون) می‌باشد در نتیجه فرضیه اول تایید می‌شود یعنی با احتمال ۸۰٪ وضعیت اقتصادی (اشتغال و درآمد) ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیر منفی برجای گذاشته است.

فرضیه دوم: وضعیت اجتماعی و پایگاه اجتماعی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیرگذار است.

جدول (۴): آزمون دو جمله‌ای نسبت تأثیرگذاری وضعیت اجتماعی و پایگاه اجتماعی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن

فرضیه اصلی	تعریف گروه‌ها	تعداد	نسبت مشاهده شده	نسبت آزمون	سطح معنی‌داری
گروه ۱	کمتر یا مساوی ۳	۲۶۹	۰/۸	۰/۶	۰/۰۰۰
گروه ۲	بیشتر از ۳	۷۵	۰/۲		
جمع	کل	۳۷۱	۱/۰		

با توجه به جدول (۴) همانطور که مشاهده می‌شود چون سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ شده و کمتر از ۰/۰۵ خطا می‌باشد بنابراین می‌توان گفت بین دو گروه تفاوت معناداری یافت شده است. از طرفی چون میانگین نظر ۲۶۹ نفر از پاسخ‌دهندگان در رابطه با این فرضیه کمتر از ۳ (میانگین مورد نظر آزمون) می‌باشد در نتیجه فرضیه دوم تایید می‌شود یعنی با احتمال ۸۰٪ وضعیت اجتماعی و پایگاه اجتماعی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیر منفی برجای گذاشته است.

فرضیه سوم: وضعیت فرهنگی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تاثیرگذار است.

جدول (۵): آزمون دوجمله‌ای نسبت تأثیرگذاری وضعیت فرهنگی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام

در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن

فرضیه	تعریف گروه‌ها	تعداد	نسبت مشاهده- نسبت	سطح معنی- اصلی
گروه ۱	کمتر یا مساوی ۳	۳۰۷	۰/۸	۰/۰۰۰
گروه ۲	بیشتر از ۳	۶۴	۰/۲	۰/۰۰۰
جمع	کل	۳۷۱	۱/۰	۰/۰۰۰

با توجه به جدول (۵) همانطور که مشاهده می‌شود چون سطح معنی داری ۰/۰۰۰ شده و کمتر از ۰/۰۵ خطا می‌باشد بنابراین می‌توان گفت بین دو گروه تفاوت معناداری یافت شده است. از طرفی چون میانگین نظر ۳۰۷ نفر از پاسخ-دهندگان در رابطه با این فرضیه کمتر از ۳ (میانگین مورد نظر آزمون) می‌باشد در نتیجه فرضیه سوم تایید می‌شود یعنی با احتمال ۸۰٪ وضعیت فرهنگی ساکنین هسته مرکزی شهر ایلام در فرسودگی این بافت و ناکارآمدی آن تأثیر منفی برجای گذاشته است.

بحث و نتیجه گیری

در مطالعه حاضر که با هدف بررسی نقش اکولوژی اجتماعی در بافت‌های فرسوده هسته مرکزی شهر ایلام انجام شد فرضیات تحقیق همگی تایید شدند و این نشان از تأثیر عوامل ذکر شده در پژوهش می‌باشد. بافت های فرسوده یکی از پرمساله‌ترین مناطق شهری به شمار می‌روند که در پی رشد بی‌سابقه جمعیت و شهرنشینی شتابان از ابتدای قرن حاضر و به طور عمده از دهه چهل شمسی، به طرق مختلف گسترش یافتند. شهر ایلام با توجه به محرومیت‌های اقتصادی که شرایط توپولوژیکی آن برایش به وجود آورده، هیچ‌وقت نتوانسته نظر دولت مردان

را برای سوق سرمایه‌گذاران به خود جلب کند. این عوامل سبب کاهش نشاط در ساکنین برای همکاری با مسولین شده است. زیرا در بحث‌های اقتصادی خود را در مقابل مسولین میبینند و سعی در عدم همکاری دارند. همین امر سبب شده تا مردم رقبتی برای بازسازی بناهای خود نداشته باشند، مقایسه وضعیت شهر خود با دیگر شهرها محرومیت‌های خود را درک می‌کنند و به همین سبب اعتماد بین مردم و مسولین کاهش پیدا می‌کند. سخت‌گیری بانک‌ها در پرداخت وام برای ساکنین این بناها و تجربه‌های افرادی که شروع به انجام نوسازی کرده‌اند توانسته این افراد را در انجام نوسازی منصرف کند. نتایج مطالعه رسولی (۱۳۹۵) فرضیه (۱) این پژوهش را تایید می‌کند. رسولی در مطالعه‌ای خود تحت عنوان بررسی عوامل موثر بر مشارکت ساکنین در بهسازی-نوسازی بافت فرسوده به این نتایج دست یافت. در حوزه اقتصادی تحلیل نتایج نشان می‌دهد، عمده ساکنان محدوده بافت‌های فرسوده در دهک‌های پایین درآمدی قرار دارند به طوری که متوسط درآمد ۶۷ درصد سرپرستان خانوار، کمتر از ۸۰۰ هزار تومان است. از سوی دیگر الگوی مالکیت غالب در محله به صورت ملکی است، بنابراین بزرگترین سرمایه‌گذاران ساکنین را می‌توان خانه فرسوده آن‌ها دانست که در آن سکونت دارند. زیرا اغلب بافت‌های فرسوده در نواحی مرکزی شهر قرار دارند و جز مناطق پرتردد هستند. ساکنین به عنوان سرمایه‌های انباشته به آنها نگاه می‌کنند و نمی‌خواهند با شرکت‌های سرمایه‌گذاری آنها را تقسیم کنند و خود ساکنین نیز قادر به پرداخت هزینه بازسازی نمی‌باشند.

نظریه نقش اقتصادی زمین، مدرنیسم و آمایش انسانی با نتایج فرضیه (۱) مطابقت دارد. در نظریه نقش اقتصادی زمین بسیاری از نظریه‌پردازان معتقدند دخالت در بازار زمین جهت تأمین منافع همگانی و راهبردهای مناسب کاربری زمین متناسب با راهبردهای محیطی و اجتماعی در طرح‌های شهری ضروری است. در نظریه مدرنیسم، موقعیت، مکان، فرهنگ و سنت جایگاهی ندارند. تراکم در این

نظریه در شهرها کم و در نواحی خاص پیشنهاد می‌شود. در این نظریه به کاربری‌های فضای سبز و عمودی اهمیت داده می‌شود. اگر بخواهیم بافت یک محله را تغییر دهیم باید آنقدر توانایی داشته باشیم که مالکین با دیدگاه‌های متفاوت را راضی نگه داریم. رضایت مالکین جز با پرداخت وام‌های کم بهره یا بدون بهره و مشارکت پیمانکاران طبق قراردادهای معین میسر نمی‌باشد.

نتایج مطالعه سیمون روگوف (۲۰۱۱) فرضیه (۱) این مطالعه را تایید می‌کند. وی در مطالعه خود تحت عنوان تحلیلی بر سنجش عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت شهری به این نتایج دست یافت ۱- ارزیابی شهروندان از پیامدهای مشارکت مثبت بوده، بیشتر شهروندان معتقد بودند که می‌توانند با مشارکت در مدیریت شهری تاثیرگذار باشند. مطالعات به دست آمده نشان می‌دهد که بیشترین مشارکت، برگزاری مراسم و جشن‌های محلی و کمترین مشارکت مربوط به اطلاع‌رسانی مشکلات به مدیران شهری بوده است؛ ۲- هر چه میزان رضایتمندی افراد از خدمات‌رسانی مدیران شهری بیشتر باشد، به همان میزان تمایل به مشارکت در مدیریت شهری افزایش می‌یابد که این میزان مشارکت در محدوده مورد مطالعه ۰/۴۲ است؛ ۳- مطالعات به دست آمده نشان می‌دهد که هرچه احساس مالکیت؛ یعنی مدت زمان سکونت و نوع مالکیت (ملکی) بیشتر باشد، به همان اندازه مشارکت افزایش پیدا می‌کند. مطالعات صورت گرفته، نشان‌دهنده این است که در محدوده مورد مطالعه، احساس مالکیت ۰/۴۸ درصد تعیین‌کننده مشارکت در مدیریت شهری بوده است؛ ۴- و اینکه وضعیت اقتصادی و اجتماعی شهروندان بر مشارکت تعیین‌کننده است، که با بررسی متغیرهای اقتصادی و اجتماعی مشخص شد با بهتر شدن وضعیت اقتصادی و اجتماعی میزان مشارکت هم بالا می‌رود.

نتایج مطالعه ابراهیم‌زاده و ملکی با نتایج حاصله از فرضیه (۲) مطابقت دارد. وی در مطالعه خود به این نتایج دست یافت، در حوزه اجتماعی، نبود مرکز خدمات

نوسازی در محله، از عوامل اصلی فرهنگی است که به‌طور جد بر ساختار اجتماعی فرهنگی بافت فرسوده فشار منفی وارد کرده است. از سویی دیگر نتایج تحلیل‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که مولفه سرمایه اجتماعی در محله در سطح پایینی قرار دارد و در فرایند نوسازی ضروری است. اقدامات لازم برای افزایش سرمایه اجتماعی بویژه با تاکید بر نهادسازی‌های محله‌ای صورت گیرد. ایجاد نهادهای توسعه محله‌ای نظیر خانه توسعه محله، به صورتی که امکان استفاده از پتانسیل‌های اجتماعی را در فرایند اجرای طرح مهیا سازد، از الزامات طرح نوسازی محله محسوب خواهد شد. در شرایط کنونی شرایط اجتماعی مطلوبی برای بهره‌گیری از مشارکت مردم در فرایند توسعه و نوسازی محله وجود ندارد و لذا جهت جلب مشارکت افراد به منظور انجام طرح باید بسترهای لازم ایجاد شود تا زمینه‌های تعامل و افزایش اعتماد در محله تقویت شود. استفاده از شورایاری محله و نهادهای مذهبی به دلیل نفوذ بالا و تاثیری که بین مردم دارند، می‌تواند مفید واقع شود. از مهم‌ترین مسائل اجتماعی موجود در محدوده بافت‌های فرسوده، می‌توان به سطح نازل برخورداری بافت از خدمات و زیرساخت‌های شهری اشاره کرد که موجب برهم زدن عدالت اجتماعی درون منطقه‌ای بین محلات و بی‌اعتمادی مردم نسبت به شهرداری و سایر مسئولین ذیربط گشته است.

نتایج مطالعه سجادی و همکاران (۱۳۹۰) با نتایج حاصله از فرضیه (۳) مطابقت دارد. نقش عوامل فرهنگی در نوسازی شهری متأثر از دیدگاه‌های متأخر توسعه شهری است که برای مشارکت مردم در فرایند نوسازی اهمیت زیادی قائل است و این سرمایه‌ها را به منزله دارایی اولیه جوامع در برنامه‌های نوسازی می‌داند. فرهنگ به مثابه پیشنیاز کنش مشارکتی دارای نقش مهمی در پیشبرد اهداف آن در راستای موفقیت برنامه‌های نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری است. قوی بودن این شاخص‌ها در بین ساکنان بافت فرسوده می‌تواند به‌عنوان عامل تسهیل‌کننده

نقش ایفا کند و زمینه بهتری برای موفقیت برنامه‌های نوسازی ایجاد نماید، اما ضعیف بودن آن می‌تواند عاملی بازدارنده محسوب شده و پیامدهای منفی را در اجرای اینگونه پروژه‌ها ایجاد نماید.

نتایج مطالعه امیر احمدی و همکاران (۱۳۹۵) با نتایج حاصله از فرضیه (۳) مطابقت دارد. امیراحمدی در مطالعه خود رابطه بین عوامل و سرمایه‌های فرهنگی و کنش مشارکتی شهر مشهد را مورد بررسی قرار می‌دهد و اینگونه بیان می‌کند در محلاتی که عوامل و سرمایه‌های فرهنگی بین ساکنان محله در سطح بالاتری قرار داشت حس مشارکت و کنش مشارکتی نیز در آنها به همین ترتیب نسبت به دیگر محله‌ها در جایگاه بهتری قرار می‌گرفت. لذا مسئولان امر، بهتر است برنامه‌های نوسازی را در این محلات در اولویت قرار دهند، چرا که بالابودن میزان سرمایه فرهنگی با توجه به نتایج این تحقیق در کنش مشارکتی ساکنان مؤثر است و بالطبع برنامه نوسازی این محلات با موفقیت بیشتری روبه‌رو شده و می‌تواند به عنوان یک الگوی موفق در ترغیب ساکنان سایر محلات به کنش مشارکتی تأثیرگذار باشد.

پیشنهادات

- ۱- با توجه به سطح پایین درآمد ساکنین، اقدام به تامین منابع اجرایی فرآیند نوسازی و توانمندسازی اقتصادی ساکنین شود.
- ۲- پرداخت وام‌های کم‌بهره برای مالکین برای احیای کالبدی بنا از طریق افزایش تسهیلات نوسازی و استفاده از سیاست‌های تشویقی مانند اعطای کمک‌های فنی و مهندسی.
- ۳- ارتقای سطح آگاهی مردم از طریق تبلیغات در سطح محله از طریق نشریه، تراکت، بروشور، بنر و پوستر، برگزاری جلسات عمومی و گروهی در مکان‌های مهم

محلّه از قبیل مساجد، ایجاد سامانه اینترنتی اطلاع‌رسانی و ترویجی برای ارتقای آگاهی مردم، تعامل با بازیگران و جلب مشارکت آنان.

۴- پیشنهاد طبقه تشویقی در خانواده‌هایی که به دلیل قیمت بالای زمین و مسکن و عدم توانایی مالی، قادر به تهیه مسکن برای فرزندان (پسران) خود نیستند.

۵- تشویق خانواده‌هایی که در آن فرزندان جوان خانواده، علاقه زیادی به زندگی در مسکن نوساز دارند.

۶- پیشنهاد ساخت مراکز درمانی به ساکنین در صورت کمک به بهبود روند بازسازی بافت فرسوده.

۷- توسعه و تأمین خدمات شهری ° محلّه‌ای مانند تأمین خدماتی همچون درمانگاه و سایر نیازمندی‌های کارکردی محلّه‌ای، ارتقاء و توسعه زیرساخت‌ها و شبکه معابر. اجرای این سیاست می‌تواند عامل محرک قوی برای اعتماد سازی، جلب مشارکت و همکاری مردم با مسئولین و هدایت جریان بهسازی و نوسازی باشد و زمینه‌های لازم برای حضور ساکنان و مالکان را در فرآیند بهسازی و نوسازی بافت فرسوده و ناکارآمد فراهم آورد.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی و ملکی، گل‌آفرین، (۱۳۹۱)، «تحلیلی بر ساماندهی مداخله در بافت فرسوده شهری»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۸۱، صص ۲۳۴-۲۱۷.
- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۳۹۵.
- امانی، مجید، (۱۳۸۹)، «بررسی نظری مفهوم محله و بازتعریف آن با تأکید بر شرایط محله‌های شهری ایران»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۷۲، ۸۳-۱۰۲.
- بابایی‌اقدم، فریدون؛ حسین‌زاده دلیر، کریم و صدرموسوی، میرستار، (۱۳۸۶)، «اکولوژی ازدحام شهری در حواشی شهر تبریز»، جغرافیا و توسعه، دوره ۵، شماره ۹، ۱۸۰-۱۶۱.
- پوراحمد، احمد؛ عبادی، جاوید، (۱۳۷۹)، «نقش اکولوژی اجتماعی در بافت قدیم شهر ری»، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۹، ۱۰۳-۹۳.
- جهانشاهی، رضا، (۱۳۸۲) «بررسی اجمالی توسعه پایدار»، مجله رهیافت، شماره ۱۷، تهران.
- سازمان نقشه برداری کشور، ۱۳۹۴.
- سپهر، عادل، (۱۳۹۰)، «تحلیل نقش انعطاف‌پذیری اکولوژیکی در اکوسیستم‌های شهری»، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۵، شماره ۱۷، ۴۶-۳۵.
- سهیلی، حسن و مرتضوی، سعید (۱۳۸۹)، «بررسی و تحلیل سطوح پایداری در محلات شهر یزد و ارائه راهکارهایی در بهبود روند آن»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷۲، ۳۷-۵۱.
- سجادی، ژیلا؛ مشکینی، ابوالفضل و حمیدی، حمیدرضا (۱۳۹۰)، «تحلیل اجتماعی- فضایی بافت‌های فرسوده شهری در راستای احیاء و پیشگیری از فرسودگی بیشتر مطالعه موردی: محله دباغها- زنجان»، نشریه علوم جغرافیایی، ج ۷، ۲۱۳-۱۷۳.
- شکویی، حسین، (۱۳۶۵)، «جغرافیای اجتماعی شهرها اکولوژی اجتماعی شهر»، انتشارات ماجد، چاپ دوم.

- مافی، عزت‌الله، سقایی، مهدی، (۱۳۹۱). «کاربرد مدل MS-SWOT در تحلیل مدیریت گردشگری مطالعه موردی: کلان شهر مشهد»، *مجله جغرافیا و توسعه*، شماره ۱۴، ۲۷-۵۰.
- محمدی، جمال و دوستی ایرانی، لیلا (۱۳۸۹)، «تحلیلی بر ساختار کالبدی- فضایی بافت قدیم شهرکرد»، *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، سال اول، شماره ۳، ۵۹-۸۲.
- مرصوصی، نفیسه و صائبی، محمدحسین، (۱۳۸۸)، «تحلیل جغرافیایی تأثیر اکولوژی اجتماعی بر توسعه کالبدی شهر نمونه موردی: شهر مشهد»، *جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۷۳-۹۳.
- ملکی، سعید، احمدی، توران، (۱۳۸۹)، «کتاب توسعه فضایی کالبدی شهر ایلام»، چاپ اول، ایلام: انتشارات دانشگاه ایلام.
- نوحه‌سرا، مریم؛ ترکزاده، محمود، (۱۳۸۸)، «ساماندهی بافت فرسوده قسمت مرکزی شهر خمینی شهر»، شرکت عمران و مسکن سازان.
- وارثی، حمیدرضا، تقوایی، مسعود، رضایی، نعمت‌الله، (۱۳۹۱)، «ساماندهی بافت فرسوده شهری (نمونه موردی: شهر شیراز)»، *مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی*، سال دوم، شماره ۲، ۱۵۶-۱۲۹.
- Carl, J. G and Mckinely, D, (1974) *Urban Ecology MacGraw-Hill*, London, P7
- Willer, Daniel (1974). Measuring sustainable development - Nation by nation , *Ecological Economics*, 64: 470 - 474.

پرو، شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی